

RAIŅA UN ASPAZIJAS JUBILEJAS GADA ATSPULGI LATVIJAS TEĀTRĪ: BIOGRĀFISKAIS ASPEKTS

Ieva Rodiņa, teātra kritiķe, LU zinātniskā asistente un lektore

Jubilejas gads un tā izpaušmes virzieni

2015. gads Latvijā pagāja Raiņa (1865–1929) un Aspazijas (1865–1943) zīmē. Abu rakstnieku 150. dzimšanas diena rosināja plašu kultūras dzīves aktivitāti, kuras izpaušmes nosacīti iespējams grupēt trīs lielos virzienos. Pirmkārt, jubilejas gads tika atzīmēts ar dažādiem piemiņas sarīkojumiem, zinātniskām konferencēm, diskusijām un publikācijām, kas aktualizēja vairāk un mazāk zināmus Raiņa un Aspazijas dzīves gājuma faktus. Otrkārt, šajā gadā pastiprināta uzmanība tika pievērsta arī abu rakstnieku daiļradei – gan izdodot Raiņa un Aspazijas darbu tulkojumus ārzemēs, gan pievēršoties to analīzei, gan smeļoties no tiem ierosmi jaunu oriģināldarbu radīšanai. Treškārt, jubilejas gada ietvaros Aspazijas, un jo īpaši Raiņa, vizuālais tēls kļuva par vienu no redzamākajiem populārās kultūras zīmoliem, visbiežāk ironiski apspēlējot dažādus abu rakstnieku biogrāfijas faktus vai piedāvājot jaunus skatpunktus uz Raini un Aspaziju kā Latvijas kultūras ikonām.

Visvairāk diskusijas sabiedrībā raisījuši divi konkrēti piemēri. Pirmais – Nacionālā teātra izrādes *Raiņa sapņi* reklāmas attēlā redzamais Rainis peldkostīmā un saulesbrillēs¹. Otrais – mākslinieka Kristiana Brektes provokatīvā ilustrācija literatūras žurnāla *Domuzīme* vākam², kurā Aspazija redzama ar atkailinātu krūti, bet Rainis uzlicis rokas viņai uz krūts un dibena. Abos gadījumos rakstnieku vizuālā attēlojuma mērķis ir viens – kļiedēt priekšstatu par šiem Latvijas kultūras dižgariem kā granītā

iekalti tēliem un gan simboliski, gan fiziski nocelt tos no „pjedestāla”, akcentējot viņu cilvēciskās īpašības (pirmajā gadījumā – tēlojot Raini kā aktīvu un veselīga dzīvesveida piekritēju, otrajā – fantazējot par Raiņa un Aspazijas seksuālo dzīvi).

Šī tendence jubilejas gada laikā vērojama arī Raiņa un Aspazijas biogrāfisko tēlu atveidē Latvijas teātrī.

Rainis un Aspazija uz teātru skatuvēm

2015. gadā Raiņa un Aspazijas 150. jubilejas ierosmē tapuši vairāki jauniestudējumi, no kuriem pašu rakstnieku tēls uz skatuves redzams divos: krievu režisora Kirila Serebrenņikova (*Кирилл Серебренников; Kirill Serebrennikov*) Nacionālajā teātrī uzvestajos *Raiņa sapņos*³ un Māras Čimeles izrādē *Aspazija. Personīgi*⁴ Jaunajā Rīgas teātrī (JRT). Abas izrādes iezīmē dažādas pieejas biogrāfisku tēlu atveidē uz skatuves, taču uzdod vienu un to pašu jautājumu – kas (kāds) Rainis un Aspazija ir no 21. gadsimta skatpunkta?

Raiņa sapņi. Rainis kā arhetips

Nacionālā teātra izrāde *Raiņa sapņi* vairākās nozīmēs piedāvā netradicionālu skatījumu uz Raini kā Latvijas kultūras dižgaru. Pirmkārt, tā ir citas tautības pārstāvja interpretācija par latviešiem ļabi pazīstamu biogrāfisku personību un tās daiļradi, *a priori* piedāvājot skatu no malas. Otrkārt, izrādē Raiņa personība pētīta no psihoanalīzes viedokļa, dažādos skatuves simbolos attēlojot atsevišķus rakstnieka daiļrades motīvus un tēlus, kā arī dienasgrāmatās fiksēto sapņu nozīmi un saistību ar paša Raiņa personību, attiecībām ar līdzcilvēkiem un pasauli.

¹ Šī izrādes reklāma bija redzama ne tikai teātra publicitātes materiālos un uz plakāta pie Nacionālā teātra ēkas, bet arī Rīgas ielās kā tramvaja dizaina elements. Sk. <http://www.aspazijarainis.lv/raina-sapnu-tramvajs/> (24.06.2017.).

² *Domuzīme* (2015), 1. Gleznojuma nosaukums *Mīla stiprāka par nāvi*.

³ Pirmizrāde 2015. gada 29. janvārī.

⁴ Pirmizrāde 2015. gada 18. martā.

Ievas Strukas radītajā izrādes libretā sa-
kārtoti Raiņa dzejas darbu un dienasgrāmatu
fragmenti, kas grupēti pēc tēmām – piem.,
par nosacītiem atslēgvārdiem iestudējuma
zīmju sistēmā kļūst saule, zvaigznes, Latvija
(dzimtene, latviešu valoda), mīlestība, cilvēks,
mūžība u. c. Izrādē šie tēli iemiesoti dažādās
jutekliskās skatuves zīmēs ar plašu asociāciju
loku – siena zārds kļūst par jaunības, vasaras,
mīlestības simbolu; zvaigžņotā debesjumā pla-
nējošs cilvēka ķermenis iemieso sapni, mūžī-
bu, garīgu lidojumu u. tml.

Rainis un Aspazija K. Serebreņņikova
izrādē attēloti nevis kā monotoni, bet apzināti
dekonstruēti tēli. Raini uz skatuves iemieso
astoņi gan vecuma, gan ārējā izskata, gan
skatuviskās enerģijas ziņā ļoti atšķirīgi aktie-
ri⁵ – Ivars Puga, Gundars Grasbergs, Ainārs
Ančevskis, Mārtiņš Brūveris, Kaspars Aniņš,
Romāns Bargais, Jurgis Spulnieks, Uldis Si-
liņš, bet Aspaziju – Maija Doveika un Lolita
Cauka, divas dažādu paaudžu aktrises. Visi aktie-
ri ģērbti neitrālās tumšās drēbēs, nemēģinot
radīt portretisku līdzību ar rakstnieku ārējo vei-
dolu, bet ar ķermeņa valodu un iekšējo darbību
apspēlējot dažādus attiecību modeļus, kuros
Rainis un Aspazija uzlūkotī gan kā fiziskas,
gan garīgas (metafiziskas) būtnes. K. Serebre-
ņņikova izrādē nemēģina rādīt Raini un Aspaziju
kā konkrētas vēsturiskas personības, bet gan
kā atsevišķas principā jebkuram cilvēkam pie-
mītošas personības šķautnes, līdz ar to veicot
apzinātu Raiņa un Aspazijas deheroizāciju.

Aspazija. Personīgi. Uzmanības centrā – Aspazija

Citāda pieceja Raiņa un Aspazijas attēlo-
jumā izmantota JRT izrādē *Aspazija. Perso-
nīgi* – atšķirībā no K. Serebreņņikova izrādes,
tajā abi dzejnieki uz skatuves attēloti vēsturis-
kā konkrētībā.

Izrādes pamatā esošā Ingas Ābeles tāda pa-
ša nosaukuma luga strukturēta kā pašas Aspazi-
jas fragmentēts atskats uz savu mūžu, subjektīvi
apstājoties pie dažādiem dzīves pieturpunktiem.

Lugas sarakstīšanai I. Ābele izmantojusi gan
dokumentālus avotus (abu dzejnieku saraksti,
biogrāfisko literatūru, dokumentus u. c. mate-
riālus), gan savu fantāziju, meklējot atbildes uz
jautājumu, kāda patiesībā bijusi Raiņa un As-
pazijas laulība un kā kopdzīve ietekmējusi abu
radošo darbu. Būtiski, ka dramaturģe apzināti
lauzusi stereotipisko priekšstatu par Aspaziju kā
sievieti, kura savu dzīvi veltījusi vīra morāla-
jam atbalstam, pametot novārtā pati savu rado-
šo karjeru, bet dzejnieci tēlojusi kā patstāvīgu,
spēcīgu personību ar savu, individuālu jūtu un
domu pasauli.

I. Ābeles tekstam piemīt neparasts poē-
tiskums, ikdienas dzīves tēlojumu saaudzējot
ar metaforisku vēstījumu par sievietes māks-
linieces likteni. Tā, piem., lugā sasaistīti divi
it kā labi zināmi fakti – Aspazijas fiziskā
tuvredzība un viņas daiļradē sastopamais da-
bas detaļu smalkais attēlojums, kamēr Raiņa
darbos aprakstīts dabas ainavu plašums un
varenība. M. Ķimeles izrādē turpretī dominē
sadzīviski dokumentālais līmenis, kas izpaužas
Raiņa un Aspazijas attiecību reālpsiholoģiskā
attēlojumā.

Atšķirībā no K. Serebreņņikova iestudēta-
jiem *Raiņa sapņiem*, kur dominējošās ir pašu
aktieru ķermeniskās un psihofiziskās īpašības,
izrādē *Aspazija. Personīgi* Aspazijas un Raiņa
tēlu autentiskā atveidojuma mērķis ir likt ska-
tītājam noticēt, ka viņu acu priekšā ir nevis
21. gadsimta aktieri, bet atdzīvojušās vēsturi-
kas personības, kurām, tāpat kā jebkuram zālē
sēdošajam skatītājam, piemīt pavisam reāls
ķermenis, kas spējīgs slimot un novecot. Aktri-
se Baiba Broka izrādē grimēta pēc autentiskas
līdzības ar Aspaziju, ar kostīma, grima, ķerme-
ņa valodas, un jo īpaši balss, palīdzību radot
biogrāfiski precīzu dzejnieces skatuves tēlu
divos dzīves posmos – jaunībā un vecumdie-
nās. Raini turpretī atveido divi aktieri – Ivars
Krasts portretē Raini jaunībā, akcentējot viņa
sākotnējo bīklumu, nedrošību, nepārliecinātību
un tādējādi, kā raksta teātra zinātniece Silvija
Radzobe, raisot jautājumu, vai Jānis Pliekšāns
bez Aspazijas vispār būtu kļuvis par Raini⁶.

⁵ Čakare, V. (2015) Kas Raini padara par Raini. Teātra aktuālo procesu vietne *Kroders.lv* (11.02.2015.). Pieejams: <http://www.kroders.lv/verte/590> (24.06.2017.).

⁶ Radzobe, S. (2015) Divas versijas par Aspaziju. Interneta žurnāls *Satori.lv* (14.04.2015.). Pieejams: <http://www.satori.lv/article/divas-versijas-par-aspaziju> (24.06.2017.).

Šo Raini ar Aspaziju vieno romantiski maigas jūtas, un abu satikšanos šķietami apdveš liktenīguma noskaņa, ko iezīmē Jāņa Šipkēviča (Shipsi) veidotie muzikālie akcenti. Otru, komiski zīmētu Raiņa versiju piedāvā aktieris Ģirts Krūmiņš, spēlējot dzejnieku brieduma gadus. Šis Raiņa tēls balstīts uz stereotipizētiem priekšstatiem par Raini vecumdienās – untumainu vecūku, kas aizrāvieš ar Mēnesmeitiņu un vingrošanas ruftinām, attiecībām ar Aspaziju kļūstot arvien atsvešinātākām.

Aspazija un Rainis – mūsu laikabiedri

Kaut arī abās izrādēs Raiņa un Aspazijas attēlojumā izmantota atšķirīga tehnika, tomēr idejiskais uzdevums ir līdzīgs – parādīt abus dzejniekus kā dzīvus, ikdienišķus cilvēkus.

Pirmajā gadījumā – izrādē *Raiņa sapņi* krievu režisors K. Serebreņņikovs pēta Raiņa sapņos (zemapziņā) un daiļrades motīvus sakņotus arhetipus. Raiņa un Aspazijas tēlus uz skatuves dekonstruējot un piešķirot 10 dažādiem aktieriem, tiek izceltas tikai atsevišķas dzejnieku personības un daiļrades šķautnes, ko tikpat labi varētu attiecināt uz jebkuru cilvēku.

Otrajā gadījumā – izrādē *Aspazija. Personīgi* – režisors M. Ķimele pievēršas biogrāfiski detalizētam dzejnieku mūža attēlojumam no jaunības līdz vecumam un nāvei.

Jubilejas gadā Aspazija un Rainis uz Latvijas teātru skatuvēm attēloti kā mūsu laikabiedri, vairāk uzmanības pievēršot abu dzejnieku ķermeniskajām un rakstura īpašībām, bet tā arī neuzdodot jautājumu, kādēļ viņi tiek uzskatīti par Latvijas kultūras dižgariem.

FENOMENOLOĢIJA MŪSDIENU PASAULĒ: JAUNA PIEREDZE

Māra Kiope, *Dr. phil.*, LU FSI vadošā pētniece, Rīgas Augstākā reliģijas zinātņu institūta asociētā profesore

Pārfrāzējot pazīstamo izteikumu, viena no Rīgas fenomenoloģijas skolas dibinātājām, profesore **Maija Kūle**, kolektīvās monogrāfijas *Fenomenoloģija mūsdienu pasaulē*¹ ievadā raksta: „Jāsaka, ka baumas par fenomenoloģijas nāvi pasaulē ir stipri pārspīlētas.” Tālāk filozofe paskaidro: „Mūsdienu postmodernajā literatūrā reizēm ir dzirdams, ka pienācis *jēgas* gals, notikumus nolasīt jēgas dimensijās skaitās vecmodīgi. Jēgas nav un nav fenomenoloģiskās problemātikas [...] tad rodas neatrisināma problēma par cilvēku savstarpējās saprašanās iespējām un jēgas nenoturību, ko

pavada relatīvisms un skepticisms.”² Kāpēc fenomenoloģija piesaista daudzus filozofiskās domas interesentus?

Tāpēc, ka tas ir mierīgs, līdzsvarojošs, aprakstošs un cerību pilns skatījums, kas tomēr tic cilvēka saprātam, jēdzīgam mērķim un saprašanās iespējām, „pat ja pasaules tvērumā piedalās ķermenis (šis seksuālais, ar bezapziņu pārpildītais ķermenis!), fenomenologa skatījumā tas ir jēgpilns. Tāpēc vienmēr būs cilvēki – fenomenoloģijas atbalstītāji, kas nevēlas pasauli un cilvēku uztvert saplosītā, ironijas pārpildītā un iznīcināmā veidā”³.

¹ Kūle, M. (sast.) (2016) *Fenomenoloģija mūsdienu pasaulē / Phenomenology Worldwide*. Rīga : LU FSI.

² Kūle, M. (2016) Fenomenoloģijas nozīme mūsdienu filozofiskās domas attīstībā. Turpat, 9–38, 10.

³ Turpat, 14.